УДК: 351/354 + 338.24.021.8

ПОНЯТТЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ ТА ПРИКЛАДНІЙ ОЦІНЦІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

І. О. Мошенець

У статті проаналізовано підходи до визначення поняття енергетичної безпеки та його концептуалізацію в межах управлінського дискурсу в Європейському Союзі та Україні.

Поняття енергетичної безпеки є полісемантичним та багатовимірним. Пропонується визначати енергетичну безпеку як стійкий тривалий стан оптимального та сталого багатовимірного функціонування енергетичних систем, що характеризується наявністю засобів протидії та адаптації щодо загрозливих для їхньої стабільності ситуацій. Базовими підходами до визначення енергетичної безпеки визначено технологічний, геополітичний, ринковий та екологічний.

Мошенець Ігор Олександрович – аспірант Національного інституту стратегічних досліджень [1]

У межах політичної науки значення поняття «енергетична безпека» може змінюватися, звужуючись чи розширюючись залежно від цілей конкретного дослідження. Натомість у межах управлінської практики у більшості випадків чітко простежується тенденція не наводити у формулюванні вичерпне визначення, яке натомість заміняється набором пріоритетних стратегічних напрямів чи індикаторів, що дадуть змогу оцінювати прогрес у цих напрямах. Таким чином, із аналітичного поняття політичної науки енергетична безпека стає нормативною ціллю публічної політики, конкретизація змісту якої, одначе, дуже залежить від ціннісних орієнтацій відповідних розробників політики. У випадку порівняння двох кейсів, котрі аналізуються, можна зробити висновок про те, що підхід «уникання визначення» є більшою мірою характерним для документів державної політики у ЄС, ніж в Україні, адже документи у вітчизняній практиці містять певні приклади можливих дефініцій енергетичної безпеки.

Отже, в аспекті дослідження у політичній динаміці забезпечення енергетичної безпеки два процеси відіграють визначальну роль – інтереси різних політичних акторів під час стратегічного планування державної політики та особливості впливу корпоративних акторів із внутрішніх ринків на зовнішньополітичну діяльність держави у формі енергетичної дипломатії.

Ключові слова: енергетична безпека, енергетична політика, Європейський союз, Енергетичний Союз, стратегія енергетичної безпеки, енергетична дипломатія.

[1] Науковий керівник – *О. М. Суходоля*, завідувач відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор.

Ihor Moshenets

THE NOTION OF ENERGY SECURITY IN POLITICAL SCIENCE
AND PRACTICAL EVALUATION OF STATE POLICY

This article is dedicated to the analysis of different approaches to defining energy security and its conceptualization in public administration discourse in the European Union and Ukraine.

The notion of energy security is polysemantic and multidimensional. It is proposed to define energy security as a resilient durable state of optimal and sustainable multidimensional functioning of energy systems, which is characterized by the present means of counteraction and adaptation toward situations, dangerous for their stability. The main approaches to defining energy security are technical, geopolitical, market and ecological.

In the lenses of political science, the meaning of energy security may variate, widening on narrowing in accordance with the purposes of the particular study. On the other hand, we can easily distinguish in governmental practice a tendency of avoiding formulation of all-encompassing definition, which is replaced by a combination of priority fields and indicators allowing to evaluate progress made in them. In this manner, energy security turns from an analytic term of political science into a normative goal of public policy. The process of its clarifying is heavily dependent on the value preferences of policymakers. However, when comparing two analyzed cases, it should be concluded that such «no-definition approach» is more common in European Union policy documents rather than Ukrainian because the latter provide some examples of possible energy security definitions.

Two aspects should be considered as playing the most important role in political dynamic in providing energy security: interests of different political actors by the strategic planning of state policies and peculiarities of influence imposed by corporative actors from internal markets on the character of external state activities in form of energy diplomacy.

Keywords: energy security, energy policy, European Union, Energy Union, strategy of energy security, energy diplomacy.

Постановка проблеми та огляд наукових джерел. В останні десятиріччя відбулась еволюція поняття «енергетична безпека» не лише в технічному чи економічному сенсі, а й у політичному. Забезпечення енергетичної безпеки на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин стало одним із пріоритетів зовнішньополітичної діяльності держав, зокрема такого її аспекту, як-от енергетична дипломатія. Енергетична безпека відграє також вагому роль під час планування державної політики, зокрема в контексті створення комплексних енергетичних стратегій розвитку національних паливно-енергетичних комплексів. Подібне загальнонаціональне планування виступає не лише суто адміністративним моментом у значенні політики як «*policy*», а й у вимірі політики як «*politics*» з огляду на те, що відповідним чином зачіпає інтереси різних енергетичних галузей та корпоративних заінтересованих сторін.

Тематикою енергетичної безпеки або окремих її аспектів цікавилися багато вчених. До прикладу, в іноземній та вітчизняній науці варто назвати імена таких дослідників, як-от: М. Бальмасед, Є. Бобров, М. Вільріх, О. Вітер, Д. Брейєр, А. Ґолдтау, Дж. Джювелл, Д. Єргін, М. Земляний, В. Ліпкан, А. Лоскот-Страхота, Р. Павленко, Д. Стерн, Б. Совакуль, О. Суходоля, А. Черп (*Aleh Cherp*), А. Шидловський, К. Шулєцкі та ін.

Мета статті – проаналізувати основні підходи до концептуалізації поняття «енергетична безпека» в академічному дискурсі та практичному публічному адмініструванні, беручи до уваги управлінський досвід Європейського Союзу та України.

Концептуалізація енергетичної безпеки в політичній науці

Поняття «енергетична безпека», як і більшість концептів соціальних наук, може характеризуватись різноманітністю формулювань власного визначення та дискусійністю включення окремих аспектів до свого предметного поля. Основними перешкодами на шляху до створення зручного узагальнювального визначення енергетичної безпеки була вузькість окремих досліджень, для потреб яких кожен дослідник виводив своє інструментальне поняття енергетичної безпеки, що, одначе, не охоплювало всі аспекти цієї проблематики, а також здійснював свідоме вибіркове виокремлення лише певних вимірів цієї проблеми [1, с. 2].

Прикладом загального визначення може бути дефініція енергетичної безпеки М. Вільріха. Цей учений, зокрема, визначав її як «забезпечення належних постачань енергії, що дозволяє національній економіці функціонувати на політично прийнятному рівні» [2]. Іншими подібними загальними дефініціями стали такі варіанти визначання енергетичної безпеки: «свобода від перебоїв у постачанні енергії з будь-яких причин» [3]; «низька вразливість життєво важливих (*vital*) енергетичних систем» [4]; «оцінка різних типів ризиків в енергетичних системах» [5].

Полісемія терміна «енергетична безпека» підкреслювалась і в українському науковому середовищі. М. Земляний виокремлює такі базові підходи щодо визначення енергетичної безпеки: 1) стан захищеності громадян, суспільства, економіки від загроз незадовільного енергозабезпечення; 2) стан захищеності національних, державних або суспільних інтересів в енергетичній сфері; 3) стан систем енергозабезпечення, зокрема, паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), у різних умовах [6].

У найширшому сенсі енергетичну безпеку можна визначити як *стійкий тривалий стан оптимального та сталого багатовимірного функціонування енергетичних систем, що характеризується наявністю засобів протидії та адаптації щодо загрозливих для їхньої стабільності ситуацій.*

Можна вирізнити кілька базових підходів до розуміння поняття «енергетична безпека» та формування пріоритетів енергетичної політики на базі цього розуміння, а саме: технічний, геополітичний (стратегічний), ринковий та екологічний.

Технічний підхід полягає у зведенні проблематики енергетичної безпеки виключно до технічних питань функціонування відповідної інфраструктури, уникнення збоїв та моніторингу задовільного стану її функціонування. Це редукціоністський підхід, який усуває будь-яку політичну проблематику з осердя проблем енергетичної безпеки, перетворюючи його на суто управлінське питання [7, С. 130].

Геополітичний, або стратегічний, підхід ґрунтується на реалістській теорії міжнародних відносин. Енергетика розглядається як стратегічний ресурс. У межах цього підходу енергетична безпека є базовою метою енергетичної політики, важливішою, аніж конкурентність та сталий розвиток, і як управлінська ціль досягається завдяки контролю за джерелами енергоносіїв та шляхами постачання. Геополітичний підхід вирізняється центральною роллю держави в плануванні зовнішньої енергетичної політики [8, с. 2].

Відповідно до ***ринкового підходу*** саме забезпечення конкурентності енергетичних ринків є основною метою енергетичної політики, і, відповідним чином, роль держави зводиться виключно до нормотворчої функції встановлення правил гри на цих ринках та контролю за їх дотриманням [8, с. 2]. Монополізованість енергетичних ринків та залежність від єдиного джерела постачання розглядаються як найбільш загрозливі типи ситуацій для енергетичної безпеки [9].

Екологічний підхід наголошує на важливості забезпечення сталого розвитку. Досягнення енергетичної безпеки розглядається в контексті зростання частки відновлювальних джерел енергії, що визначається як можливість диверсифікації джерел ресурсів та унезалежнення від імпорту енергії та транспортної інфраструктури, яка цей імпорт забезпечує [1, с. 14–15].

Особливості конкретних випадків концептуалізації поняття «енергетична безпека» в контексті публічного адміністрування доцільно дослідити на прикладах Європейського Союзу та України.

Енергетична безпека як проблема спільної політики ЄС

Формування сенсу поняття «енергетична безпека» у царині спільної політики ЄС відбувалося поступово. Так, у Європейській безпековій стратегії 2003 р. було лише одне речення про залежність Європейського Союзу від енергетичного імпорту, а енергетичну безпеку не було включено в перелік європейських стратегічних цілей, визначених пріоритетними питаннями [10]. У 2006 р. у Європейській стратегії сталого розвитку, конкурентної та безпечної енергетики вперше було чітко артикульовано потребу в проведенні когерентної зовнішньої політики у сфері енергетичної дипломатії, відтак її було включено в перелік із шести пріоритетних напрямів політики, що потребують удосконалення [11]. Енергетична безпека була визначена одним із пріоритетів

створеного в 2015 р. для подальшої інтенсифікації європейської інтеграції в галузі енергетики Енергетичного Союзу [12]. У Європейській стратегії енергетичної безпеки [13], що була прийнята в 2014 р., енергетична безпека згадується як термін без розкриття його значення, натомість одразу пропонується його операціоналізація на безліч вимірів з індикаторами досягнення відповідних управлінських цілей.

Якщо брати вузькогалузеве законодавство щодо забезпечення енергетичної безпеки ЄС, то воно переважно концентрувалося на проблематиці безпеки постачань. У 2010 та 2017 рр. були прийняті відповідні директиви, що регулювали безпеку постачань у сфері природного газу. Перша з них передбачала, серед іншого, умови щодо створення плану дій у надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із раптовими проблемами із постачання газу та забезпечення прав т. зв. категорії «захищених споживачів» – домашніх господарств та, на розгляд країн-членів, підприємств та соціальних служб середньої величини. Постачання газу їм мало гарантуватись у трьох базових сценаріях: у семиденний період піку низьких температур; у тридцятиденний період з найвищим попитом та в тридцятиденний період у випадку неполадок у роботі енерготранспортної інфраструктури. Одним із основних нововведень Директиви 2017 р. стало розширення можливостей для регіональної співпраці між сусідніми країнами – членами ЄС та створення механізмів взаємодопомоги між ними у випадку раптових перебоїв у постачанні природного газу [14].

Український досвід концептуалізації енергетичної безпеки

Поняття «енергетична безпека» не стороннє й для вітчизняного енергетичного контексту. У статті 1 Закону України «Про електроенергетику» дається поки що єдине у вітчизняному законодавстві визначення цього поняття. Відповідно до нього енергетична безпека – це стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечне задоволення поточних і перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища [15].

За час існування незалежної Української держави було прийняті три енергетичні стратегії України – у 2006, 2013 та 2017 рр. [16–18]. Кожна із них у той чи той спосіб постулювала проблематику досягнення національної енергетичної безпеки.

У першій Енергетичній стратегії (2006 р.) забезпечення енергетичної безпеки було визначено у переліку базових цілей, однак визначення самого поняття надано не було. Натомість у цій Стратегії визначалися чотири основні завдання держави з цього напряму: 1) надійне забезпечення енергетичними ресурсами потреб національної економіки та населення в об'єктивно необхідних обсягах; 2) надійне та ефективне функціонування й розвиток галузей та підприємств паливно-енергетичного комплексу; 3) забезпечення на державному рівні соціальної спрямованості енергетичної політики щодо енергозабезпечення населення та працівників ПЕК; 4) зменшення шкідливого впливу від діяльності об'єктів ПЕК на навколишнє середовище й населення відповідно до внутрішніх та міжнародних вимог [16]. Таким чином, у 2006 р. енергетична безпека розглядалася в руслі технічної проблематики з наголошуванням на соціальному та екологічному аспектах. Забезпечення конкурентоспроможності ринків та диверсифікація постачань енергетичних ресурсів згадувалися тільки в розширеному переліку цільових заходів.

У Стратегії 2013 р. вперше у межах урядових енергетичних стратегій було надано комплексне визначення енергетичної безпеки. Воно в цілому повторювало визначення, подане в Законі 1997 р. «Про електроенергетику». Енергетична безпека визначалась як «спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснити оптимальну диверсифікацію джерел і шляхів постачання в Україну енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки у режимі звичайного, надзвичайного та стану війни, попередити різкі цінові коливання на паливно-енергетичні ресурси, або ж створити умови для безболісної адаптації національної економіки до нових цін на ці ресурси на світових ринках» [17]. Наголошувалося, що «енергетична безпека передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави» [17].

У 2017 р. Кабінет Міністрів України схвалив нову Енергетичну стратегію України до 2035 року

«Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». У ній не надається окремого визначення поняття «енергетична безпека». Однак загальною метою цієї Стратегії визначається «забезпечення потреб суспільства та економіки в паливно-енергетичних ресурсах у технічно надійний, безпечний, економічно ефективний та екологічно прийнятний спосіб для гарантування поліпшення умов життєдіяльності суспільства» [18], що фактично є відображенням розуміння цілей енергетичної безпеки, які були закладені в цей стратегічний плановий документ ведення державної політики.

Якщо перейти до сутнісного аналізу цілей стратегій, то в першій з них робився акцент на розвитку ядерної енергетики, а в Стратегії 2013 р. – на сонячній, вітровій і тепловій енергетиці [19, с. 14]. Відштовхуючись від уже наявного досвіду проб на помилок, розробники третього варіанту Енергетичної стратегії наголошували на проблематичності ідентифікації довгострокових цілей розвитку держави з огляду на загальний брак віри в суспільстві у здатність держави здійснити це на незаангажованих засадах [19, с. 15].

Новий Закон 2015 р. про засади функціонування ринку природного газу, подібно до європейського законодавства, не надавав комплексного визначення поняття «енергетична безпека», а натомість у цьому аспекті концентрувався переважно на безпеці постачання, котра визначається в тексті Закону як «надійне та безперебійне постачання необхідних обсягів природного газу споживачам, що забезпечується наявними джерелами надходження природного газу, а також належним технічним станом газотранспортних та газорозподільних систем, газосховищ та установки LNG» [20].

Попри відсутність нововведень у юридичне визначення поняття «енергетична безпека», існують певні пропозиції щодо зміни законодавства в цьому напрямі. Відповідно до проекту Закону «Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України» № 8609, зареєстрованого у Верховній Раді України 13 липня 2018 р., енергетична безпека визначається як «стан функціонування паливно-енергетичного комплексу та національної економіки в цілому, за якого усі споживачі мають постійний безперебійний доступ до послуг енергозабезпечення у повному необхідному обсязі за прийнятних економічних, екологічних та соціальних умов, існують умови для запобігання та адаптації різким змінам цін на паливно-енергетичні ресурси та умов їх постачання, а інші країни або внутрішні сили не чинять політико-економічного та силового тиску на вибір та провадження енергетичної політики держави» [21]. На основі зіставлення двох визначень, поданих у Законі «Про електроенергетику» та у проекті Закону № 8609, можемо зробити висновок про те, що у другому з цих документів дефініція є ширшою і, окрім розширення ринково-орієнтованого аспекту визначення сутності енергетичної безпеки, також абсолютно чітко додає до нього геополітичну перспективу.

У контексті подібного поняттєвого розширення в законопроекті № 8609 пропонується перше у вітчизняному законодавстві визначення поняття енергетичної дипломатії як маніфестації геополітичного підходу до розуміння проблем енергетичної безпеки. Отже, йдеться про те, що енергетична дипломатія – це діяльність суб'єктів, відповідальних за забезпечення енергетичної безпеки, спрямована на досягнення цілей і завдань енергетичної безпеки у зовнішньополітичній сфері, захист внутрішніх енергетичних ринків від кризових явищ на світових ринках, різкого збільшення рівня залежності від зовнішнього постачання паливно-енергетичних ресурсів та інших несприятливих умов для розвитку національної економіки, а також захист економічних інтересів підприємств паливно-енергетичного комплексу за кордоном [21].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Поняття «енергетична безпека» є полісемантичним та багатовимірним. У найширшому плані її можна визначити як стійкий тривалий стан оптимального та сталого багатовимірного функціонування енергетичних систем, що характеризується наявністю засобів протидії та адаптації щодо загрозливих для їхньої стабільності ситуацій.

Визначення поняття «енергетична безпека», а також ключових принципів ведення політики для її досягнення як мети є непростим завданням також і з огляду на пріоритизацію та узгодження інтересів різних державних і недержавних акторів. Однак подібне забезпечення енергетичної безпеки шляхом державного макростратегічного планування у вигляді таких

інструментів, як-от затвердження енергетичних стратегій із певними цільовими показниками співвідношення ключових галузей у паливно-ресурсному балансі країни, має також кілька недоліків.

По-перше, для такого способу забезпечення стратегічної безпеки притаманні спроби використання владними групами стратегічного державного планування як засобу лобізму інтересів окремих галузей, що необов'язково враховуватимуть інтереси всієї енергетичної системи. По-друге, варто не залишати поза дослідницькою увагою постійно існуючу невідповідність між заданими державою напрямами та реальним функціонуванням відповідної сфери суспільства чи економіки, що часто може мати свої власні, відмінні від загальносуспільних, інтереси. І, нарешті, додатковою перешкодою для максимально ефективного планування політики для досягнення цілей енергетичної безпеки може стати існування неформальних центрів впливу на розвиток енергетики, що іще більше посилюватиме конкуренцію різних бачень стратегічних пріоритетів відповідно до інтересів різного роду суб'єктів [19, с. 15].

Усі перелічені вище чинники максимально ускладнюють завдання планування досягнення оптимальних станів захищеності енергетики в майбутньому і повинні враховуватись при розробці відповідних стратегічних документів. Забезпечення стратегічних цілей розвитку енергетики та її безпеки у контексті безпеки держави потребує і надалі як теоретичного опрацювання, так і подальшого практичного закріплення сформульованих цілей в законодавстві.

Ключовим аспектом перетину досліджень енергетичної безпеки з предметним полем політичної науки є питання інструментарію та механізмів реалізації енергетичної дипломатії як зовнішньополітичного напряму забезпечення енергетичної незалежності держави. З огляду на це такі заходи, як-от укладання комерційних контрактів на будівництво транспортної інфраструктури чи постачання обладнання або контакти з науково-технічного співробітництва, досліджуються на предмет їхньої значущості у ширшому геополітичному контексті, що може змінювати економічний дисбаланс сил в окремих регіонах, тим самим каталізуючи певні відповідні політичні процеси.

Відтак з точки зору формування цілей державної політики у сфері енергетичної безпеки та формування цілей супровідної зовнішньополітичної діяльності необхідно визначити заінтересованих акторів у цій сфері, ідентифікувати їхні інтереси, а також дослідити механізми, за допомогою яких інтереси цих акторів відображаються в цілях державної політики.

Це вимагатиме проведення дослідження у трьох напрямах. По-перше, необхідно встановити формальні та неформальні інституційні моделі взаємодії між різними рівням управління у Європейському Союзі, які дозволять пояснити інституційні рамки, в яких формується політика спільної енергетичної дипломатії ЄС. По-друге, варто зробити окремий акцент на конкретних процесах, під час яких відбувається врахування інтересів різних сторін та формуються узгоджені цілі політики. І, по-третє, інструменти зовнішньої політики ЄС та їх реалізація на практиці здатні надати конкретне уявлення про характер діяльності ЄС у сфері енергетичної дипломатії. Дослідження цієї тематики створює можливості для надання рекомендацій до державної політики України, що можуть бути враховані при розробці національної стратегії енергетичної дипломатії.

Список літератури

1. Azzuni A., Breyer C. Definitions and dimensions of energy security: a literature review / WIREs Energy Environ, 2017. – 34 p.
2. Willrich M. International energy issues and options / Annual Review of Energy. – Vol. 1, 1976. – Pp. 743–772.
3. Cehulic L., Kuznetsov A. V., Celikpala M., Gleason G. Energy security in South East Europe. In: Cross S, Kentera S, Nation RC, Vukadinovic R, eds. Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century: Trust, Partnership, Integration. – London : Palgrave Macmillan, 2013. – Pp. 114–133.
4. Jewell J., Cherp A., Vinichenko V., Bauer N., et al. Energy security of China, India, the EU and the USA under long-term scenarios: results from six IAMs [Електронний ресурс] // Climate Change Economics. – Lund University, 2014. – 53 p. – Режим доступу : http://portal.research.lu.se/ws/files/2517321/4363550.pdf
5. Kucharski J., Unesaki H. A policy-oriented approach to energy security // Procedia Environmental Sciences. – 2015. – No. 28. – Pp. 27–36.

6. Земляний М. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи// Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2. – С. 56-63.
7. Суходоля О. М. Теоретико-методологічні засади забезпечення енергетичної безпеки України // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 129–139.
8. Siddi M. The EU's Botched Geopolitical Approach to External Energy Policy: The Case of the Southern Gas Corridor [Електронний ресурс] // Geopolitics. – 2017. – P. 2. – Режим доступу : https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1416606
9. Metais R. Ensuring energy security in Europe: The EU between a market-based and a geopolitical approach / College of Europe Studies // EU Diplomacy Papers. – 2013. – No. 3. – 31 p.
10. A secure Europe in a better world: European security strategy [Електронний ресурс] / European Union. – Режим доступу : https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world
11. Commission of the European Communities. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Green Paper [Електронний ресурс] / European Union. – Режим доступу : http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf
12. Energy Strategy and Energy Union: secure, competitive, and sustainable energy [Електронний ресурс] / European Union. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union
13. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. European Energy Security Strategy [Електронний ресурс] / European Union. – Режим доступу : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566
14. Securing Europe's gas supply: new Regulation comes into force [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/info/news/securing-europes-gas-supply-new-regulation-comes-force-2017-oct-27_en
15. Закон України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 р. № 575/ВР-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/575/97-%D0%B2%D1%80
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» від 15 березня 2006 р. № 145-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/145-2006-%D1%80
17. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» від 24 липня 2013 р. № 1071-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1071-2013-%D1%80
18. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18 серпня 2017 р. № 605-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80
19. Суходоля О. М. Енергетична стратегія як інструмент політики енергетичної безпеки : зб. матер. наук.-практ. конф. / за ред. О. М. Суходолі. – К. : НІСД, 2015. – 115 с.
20. Закон України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 р. № 329-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19
21. Проект Закону про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України від 13 липня 2018 р. № 8609 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64445

References

1. Azzuni, A., Breyer, & C. (2017). *Definitions and dimensions of energy security: a literature review. WIREs Energy Environ* (34 p.) [in English].
2. Willrich, M. (1976). *International energy issues and options. Annual Review of Energy.* (Vol. 1). (Pp. 743–772) [in English].
3. Cehulic, L., Kuznetsov, A.V., Celikpala, M., & Gleason, G. (2013). Energy security in South East Europe. In: *Cross, S., Kentera, S., Nation, R.C., Vukadinovic, R. (Eds.). Shaping South East Europes Security Community for the Twenty-First Century: Trust, Partnership, Integration*. – London: Palgrave Macmillan. (Pp. 114–133) [in English].
4. Jewell, J., Cherp, A., Vinichenko, V., Bauer, N., et al. (2014). Energy security of China, India, the EU and the USA under long-term scenarios: results from six IAMs. Climate Change Economics. (53 p.). *Lund University. portal.research.lu.se.* Retrieved from http://portal.research.lu.se/ws/files/2517321/4363550.pdf [in English].
5. Kucharski, J., & Unesaki, H. (2015). A policy-oriented approach to energy security. *Procedia Environmental Sciences*, *28*, 27–36 [in English].
6. Zemlianyi, M. (2009). Do otsinky rivnia enerhetychnoi bezpeky. Kontseptualni pidkhody [To the evaluation of the level of energy security. The conceptual approaches]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, *2*, 56–63 [in Ukrainian]

7. Sukhodolia, O. M. (2014). Teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia enerhetychnoi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological principles of ensuring Ukraine's energy security]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, *2*, 129–139 [in Ukrainian].
8. Siddi, M. (2017). The EUs Botched Geopolitical Approach to External Energy Policy: The Case of the Southern Gas Corridor. *Geopolitics*. (P. 2). *doi.org.* Retrieved from https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1416606 [in English].
9. Metais, R. (2013). Ensuring energy security in Europe: The EU between a market-based and a geopolitical approach. *College of Europe Studies. EU Diplomacy Papers*, *3*. (31 p.) [in English].
10. A secure Europe in a better world: European security strategy. (2003). *europa.eu.* Retrieved from https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world [in English].
11. Commission of the European Communities. (2006). A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Green Paper. *europa.eu.* Retrieved from http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf [in English].
12. Energy Strategy and Energy Union: secure, competitive, and sustainable energy. (2015). *ec.europa.eu.* Retrieved from https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union [in English].
13. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. European Energy Security Strategy. (2014). *eur-lex.europa.eu.* Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566 [in English].
14. Securing Europes gas supply: new Regulation comes into force. (2017, Oct. 27). *ec.europa.eu.* Retrieved from https://ec.europa.eu/info/news/securing-europes-gas-supply-new-regulation-comes-force-2017-oct-27_en [in English].
15. Zakon Ukrainy «Pro elektroenerhetyku» vid 16 zhovtnia 1997 r. № 575/VR-97 [Law of Ukraine "On electrical energy sector" from 1997, Oct 16 No. 575/VR-97]. (1997). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/575/97-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].
16. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku» vid 15 bereznia 2006 r. № 145-r [Order of Kabinet of Minister of Ukraine "On adoption of Ukraine's energy strategy on period to 2030" from 2006, March 15 No. 145-r]. (2006). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/145-2006-%D1%80 [in Ukrainian].
17. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku» vid 24 lypnia 2013 r. № 1071-r [Order of Kabinet of Minister of Ukraine "On adoption of Ukraine's energy strategy on period to 2030" from 2013, July 24 No. 1071-r]. (2013). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1071-2013-%D1%80 [in Ukrainian].
18. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist» vid 18 serpnia 2017 r. № 605-r [Order of Kabinet of Minister of Ukraine on period to 2030 "On adoption of Ukraine's energy strategy «Security, energy efficiency, competitiveness" from 2017, Aug. 18 No. 605-r]. (2017). *zakon0.rada.gov.ua.*Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80 [in Ukrainian].
19. Sukhodolia, O. M. (Ed.) (2015). Enerhetychna stratehiia yak instrument polityky enerhetychnoi bezpeky [Energy strategy as an instrument of energy security policy]. Kyiv: NISD. (115 p.) [in Ukrainian].
20. Zakon Ukrainy «Pro rynok pyrodnoho hazu» vid 09 kvitnia 2015 r. № 329-VIII [Law of Ukraine "On natural gas market" from 2015, Apr. 09 No. 329-VIII]. (2015). *zakon3.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19 [in Ukrainian].
21. Proekt Zakonu pro zasady derzhavnoi polityky u sferi enerhetychnoi bezpeky Ukrainy vid 13 lypnia 2018 r. № 8609 [Draft Law on the Principles of State Policy in the Field of Energy Security of Ukraine from 2018, July 13 No. 8609]. (2018). *w1.c1.rada.gov.ua.* Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64445 [in Ukrainian].